

ESPOLI, POBRESA I INJUSTÍCIA SOCIAL

FRANCESC TORRES I MARÍ

Universitat de les Illes Balears (UIB)

Associació Filosòfica de les Illes Balears (AFIB)

«... ce sont les présents seuls qui créent le futur...»
Jacques Rancière¹

Examinarem el tema de la pobresa des de diferents perspectives.

Antoni Vidal Ferrando (Santanyí, 1945), poeta mallorquí i defensor de la llengua i la cultura dels Països Catalans, denuncia la situació actual de Mallorca amb aquestes paraules:

*Primer ens usurparen els boscs, les reserves
d'aigua dolça, el llegat dels difunts,
els mocadors de seda i els himnes de la tribu;
ens usurparen escenaris, efemèrides,
jardins, la força dels arguments,
els remeis contra les penes d'amor.
Demà tot serà seu. Entraran dins les cases
i ens llançaran al fang.²*

1. Jacques RANCIÈRE, *En quel temps vivons-nous? Conversation avec Eric Hazan*. Paris: La Fabrique Éditions, 2017, p. 60.

2. Antoni VIDAL FERRANDO, *Si entra boira no tendré a on anar*. Barcelona: Proa, 2022, p. 35.

Els boccs amenacen aquí i ara. Vius i ungles!

Jules Vallès (1832-1885) ens parla de la infància d'un nen pobre, la seva, la d'un nen que, a banda de les privacions materials, és maltractat pels seus pares. La trilogia *L'Enfant* (1879), *Le Bachelier* (1881) i *L'Insurgé* (1886) és un recorregut que comença amb una infància desgraciada, segueix amb la joventut insumisa i acaba amb la revolta. Del patiment a la insurrecció. L'esdevenir de Jacques Vingtras (l'*alter ego* literari de Jules Vallès) és l'aprenentatge dolorós d'un cos apallissat. En una carta publicada a *Le Philosophe*, el 7 de desembre de 1867, Vallès recorda l'etapa escolar com uns anys penosos, inútils i plens de patiment.³

De què parlaré jo? No m'atreixo a tocar cap tema, ja que no puc fer un moviment sense rompre alguna cosa que estigui a prop meu. Que jo rompi els vidres de l'enemic o que em caigui la meva vaixel·la a casa meva, està bé; però jo no puc decentment jugar el mateix joc a ca vostra, i exposar-me a ferir les vostres opinions i a horroritzar els vostres abonats jutjant a la meua manera algun mort venerat o vius il·lustres.

Per sort, cau un diari a les meves mans, on es tracta una revolta al col·legi de Rennes. –El liceu: tots nosaltres hem passat per allí. Voleu que us digui quina impressió me n'ha quedat? Jo he conegut la vida de misèria, la vida de presó; he hagut de batallar de ferm, treballar de valent, però no hi ha treball per penós que fos, ni he sofert mai humiliació tan dolorosa com he sofert l'empresonament i la tirania del col·legi. Ara bé, jo no era dels més desgraciats: no he estat intern més que per intervals. Però si una fada em fes tornar jove vint anys, posant com a condició que jo retornaria al

3. Bellet explica que aquesta revista va ser fundada el març de 1867. Dirigida i il·lustrada pel dibuixant Charles Gilbert, va desaparèixer l'any 1868. Vegeu Jules VALLÈS, *Œuvres, I, 1857-1870*. Edició establerta, presentada i anotada per Roger BELLET. Paris: Bibliothèque de la Pléiade, 2021, p. 1686.

col·legi, ho rebutjaria amb tot l'espant d'un condemnat a remar a les galeres que l'han tornat a condemnar. Aquells que siguin rics i puguin, per gust, ser uns carabassots, aquells que tinguin la vocació del professorat –els odiosos homenets!– aquests no saben prou el que hi ha d'espantós en aquesta vida, i no recorden del col·legi més que les bromes que hi feren o dels èxits que tingueren. Però aquells que hi són, perquè cal que hi hagin estat per poder més tard guanyar-se la vida i guanyar-se també la de la seva desgraciada família, no serien més feliços a la presó, si la presó no deshonoràs?

Tenir dotze anys, el cor molt sensible, l'ànima tendra, i que t'entreguin a l'estúpidesa agra dels pedants: més desgraciats que els cornamusaires, que una vegada que han rebut els aplaudiments, se'n van a dormir, dormen i ronquen, i l'endemà corren pels carrers en llibertat, cal que aquests presoners de col·legi sentint la mà del peó o de l'agregat, qualche fruit sec fracassat allà o algú que tengui ambicions disgustat per ésser-hi, cal que sentin aquesta mà seca i freda gelar totes llurs alegries d'infant. Cal –és el que em feia embogir de tedi i de dolor– que llegeixin Tucídides o les *Selectae*, que s'ocupin dels abats Chatel d'Atenes, dels Dumanet de Roma, que aprenguin què és el sublim i sàpiguen l'aorist de Guignomaï! Per què? Per què?

Jo sabia l'aorist de Guignomaï (després l'he oblidat), traduïa passablement les *Selectae* i Tucídides, per no haver de fer còpies i tocar la peça blanca que em donaven per cada premi a la distribució, però com tenia el fàstic i la ràbia al cor, com sentia jo que tot això seria inútil per guanyar-me el pa un dia! I a mesura que creixia, endevinava que els mateixos records del col·legi m'incomodarien, em farien més beneït i em condemnarien a ser més pobre. Oh!, quines hores he passat amb els colzes sobre la taula de les classes, o amb el nas sobre el pupitre negre que portava i guardava els meus llibres! Quan per atzar els meus ulls vagaven per la finestra que la lluna argentava o que el sol daurava, un miserable –que no em caigui a les mans!– em donava cops de regle sobre els dits o m'estirava els cabells mentre reia! Em feia mal, el maleït!

Es donava el cas que perquè no havia sabut el meu Demòstenes o el meu Eurípides els dies de composició en recitació clàssica i fluïdesa, se'm privava de sortir, i jo quedava tancat, quan era intern, al col·legi; quan era extern, a casa. Però per resistir, quan es té consciència del no-res d'aquesta educació i quan se sap el que hom és, inútilment i sense profit, presoner i víctima, per resistir, no caldria un cap i un cor d'un infant: caldria l'heroisme d'un home.

Jo em pregunto com no m'he escapat per fer-me aprenent d'una impremta o pastor d'oques, trist i desgraciat com jo ho era vegent-me, per la voluntat cega dels meus pares, condemnat en aquests onze anys –jo havia fet *onze* anys!–, en aquests onze anys de versos llatins, de versions gregues! Versos grecs, versions llatines? No tan sols vaig tenir la pena, essent estudiant, de fer-les, sinó que encara vaig haver de desfer-me de l'olor de cellacremat, que m'havia deixat, malgrat el menyspreu dels meus petits triomfs, el maneig dels llibrots de classe. Encara m'adono molt sovint, en els roncs dels epítets, que he llegit de memòria les *Tusculanes* i sovint, quan no em vigilo, faig frases franceses com si fossin versos llatins.

Feliçment, jo era gandul, i era malgrat jo que de vegades era el primer; a més a més, tenia companys molt intel·ligents que tampoc no feien res; tots, a la vida, han triomfat; tots els que no són morts, per Déu, sí! I la meitat dels llorejats de París o d'altres llocs, que es rompien l'esquena al col·legi, ja fos per vanitat o perquè tenien una beca, la meitat d'aquests pobres diables supuren estupidesa o rebenten de fam.

Jo no parlo de les persecucions i dels suplicis; dels càstigs a la neu, del segrest on es mor també de fred, jo no us parlo dels insults que us llancen els bidells rancuniosos o exasperats.

Hi ha al món dos homes als qui desitjo mal, només dos: un va ser el meu professor a cinquè i es divertia pegant-me bufetades quan tenia dotze anys; l'altre fou el meu cap de pensió a París i em va humiliar tot un curs, quan jo tenia quinze anys!

Un fou expulsat de la direcció del liceu; l'altre va fer fallida i ara és prefecte d'estudis en algun racó del món! M'he venjat per casualitat. Però quantes vegades he lamentat que tinguessin els cabells grisos, perquè llur vellesa no em permetia de corregir-los! Quan me'ls trobo, tenc ganes de donar-los coces al cul i fuetejar-los com ells m'haurien fuetejat si s'hi haguessin atrevit!

El col·legi, em sento empal·lidir només de pensar-hi! Jo qualifico aquells anys com els més horribles de la meua vida!⁴

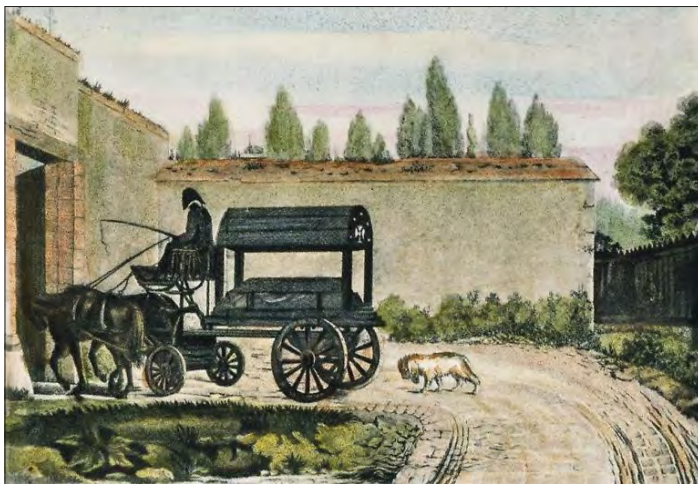
A continuació oferim un glossari d'aquesta carta:

*je ne peux faire quelque mouvement sans casser quelque chose horripiler vos abonnés
mort vénéré
vivants illustres révolte
vie de misère vie de prison
humiliation si douloureuse tyrannie
galérien
vocation de professorat
les odieux petits hommes bagne
le cœur tout sensible l'âme tendre
la sottise aigre des pédants
glacer toutes leurs gaietés d'enfant Thucydide
Rome prix
le dégoût et la rage au cœur inutile
souvenirs de collègue sot
pauvre
coups de règle sur les doigts me tirer les cheveux
le scélérat
enfermé à la maison résister
conscience du néant de cette éducation échapper
apprenti d'imprimerie
la volonté aveugle des parents onze ans
vers latins versions grecques*

4. *Ibidem*, p. 1022-1025.

*je fais des phrases françaises comme des vers latins réussis
s'échinaient vanité
une bourse pauvres diables pue la bêtise
crève de faim persécutions supplices
insultes
s'amuser à me gifler humilia
quinze ans vengé
fouetter
ces années-là les plus horribles de la vie!*

A L'Événement del 24 de desembre de 1865 Vallès dedica un article homònim al quadre de Vigneron *Le Convoi du pauvre*.⁵ «Totes les imatges de dols passats i el fantasma

Le Convoi du pauvre de Pierre-Roche Vigneron.

5. Pierre-Roche Vigneron (1789-1872) era litògraf i escultor. Jazet va fer un gravat del seu quadre. Aquesta obra era molt coneguda, ja que H. Monnier, caricaturista, en parla a *Les Scènes de la vie populaire* i perquè Beethoven hi veia una imatge de l'enterrament de Mozart. *Ibidem*, p. 1484-1485. La imatge reproduïda està lliure de drets d'autor als EUA des de 1928.

de misèries futures s'aixequen sota els passos d'aquest camut: pobre animal, i que sembla tenir una ànima!». «No, no conec res tan trist i colpidor com aquest quadre. Mai la simplicitat va tenir tal eloquència, i la melancolia, un horitzó tan vast!».⁶

Pere Tió afirma que Jacint Verdaguer és el poeta del poble (pagesos, jornalers, obrers).⁷ Però cal recordar que el carrer és un factor essencial en la vida i l'obra literària del poeta dels Països Catalans. El text fonamental per demostrar la importància radical i definitiva del carrer és «Lo cornamusaire» (1901?). L'experiència del cas concret de la lliçó del cornamusaire (que és urbà, del carrer) li obrí un nou camí *sense necessitat de veure camps i muntanyes*. Podríem (amb exageració!) dir sense *Canigó* i *L'Atlàntida*. Això el transforma en el poeta del futur.⁸ Aquí trobam un cas de «La reazione stilistica» que proposarà Pier Paolo Pasolini en el seu poema.⁹

En aquesta cançó d'UC es declara la situació de pobresa crònica de l'illa d'Eivissa. No és una cançó anònima. L'autor de la cançó és en Pep Xico Bet, nascut a Sant Agustí, Eivissa, l'any 1876. Va morir a Palma, el 1937.

6. *Ibidem*, p. 653- 654. El pintor va contar a Vallès que, un dia, passejant amb la seva dona, varen veure passar un carro fúnebre sense seguici. Vignerón va dir amb tristor: «Ni tans sols un ca!». Així va sorgir la idea del quadre.

7. Pere Tió i PUNTÍ, *Pobresa. Poemes de Jacint Verdaguer*. Folgueroles: Verdaguier edicions, 2022, p. 9-67.

8. Comentam «Lo cornamusaire». Vegeu Jacint VERDAGUER, *Barcelona. Textos per a un llibre*. A cura de Francesc Codina i Valls. Vic: Eumo Editorial, 2006, p. 368-372.

9. Pier Paolo PASOLINI, *La religión de mon temps*. Edició bilingüe traduïda al francès per René de Ceccatty. Paris: Rivages Poche, 2020, p. 274-280.

*En aquesta illa tan pobra
es que la van governant
tallen per allí on volen
i es queden sa mellor part;
i a Madrid fan festes grosses
amb lo que es va recaudant:*

*tot són cotxes i carrosses,
diputats i generals,
i es que neix pobre, que es morga
sense un dia de descans.*¹⁰

Afirma Ana Moreno Garrido:

Pero el turismo franquista no solo fue política, o política económica, dejó dos importantes legados: un nuevo paisaje costero, natural y urbano y el convencimiento, propio y ajeno, de que España es, y no podría ser otra cosa, que una nación turística. De la destrucción de paisajes el turismo fue muy responsable, pero no fue el único. La compleja *España fea* es una acumulación de caos urbano, capitalismo salvaje, impunidad, complicidades e irresponsabilidades en la que la planificación, o, mejor dicho, la no planificación, turística quedó atrapada como otras muchas, pero también es de larga duración la herencia de nación turística. Porque, finiquitado el franquismo, España no cambió nada, siguió siendo el paraíso vacacional de las clases medias europeas.¹¹

Ana Moreno Garrido es demana què ha canviat, i què no ha canviat des d'aquell llunyà 1929.

10. Disc d'UC, *En aquesta Illa tan pobra*, 1976. Per una biografia de Pep Xico Bet vegeu Isidor MARÍ i Pep RIBAS HEREVA, *Pep Xico Bet (1876-1937). Vida i Cançons*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa, 2017.

11. Ana MORENO GARRIDO, «Cien años de turismo, y alguno más», *Revista de Occidente*, Fundación José Ortega y Gasset-Gregorio Marañón, núm. 508, septiembre 2023, p. 16-17.

La confirmación definitiva del destino turístico nacional, un modelo en el que España parece sentirse cómoda, y al que, para bien o para mal, se ha subordinado casi todo, pero también la perfecta sintonía con un fenómeno global constitutivo de la modernidad y, a estas alturas de la post-modernidad, causa y efecto de mucho de lo acontecido en el siglo xx, pero, también, no lo dudemos, de lo que viene en el siglo xxi.¹²

El 18 de març de 1982, Raimon escriu en el seu diari aquestes paraules plenament vigents.

M'ho deia X.: es naix francès, italià, alemany, espanyol, etc., en canvi, català, se n'ha d'aprendre. Hom no naix català o, millor dit, la majoria de catalans naixem espanyols. Amb el temps i per un acte de voluntat, mentre van catalanitzant-se van desespanyolitzant-se. Ell no creu que es pugui ser català i espanyol alhora.¹³

Recordem els versos de Miquel Martí i Pol, del poema «L'Elionor» publicat a *La fàbrica* (1972).

*Miquel, recorda-ho:
únicament pegant sacsades
tots plegats ens els traurem de sobre.
Les canyes es tornen llances
si hom les empunya amb esperit de lluita.*¹⁴

Una recomanació: llegiu *Manual per a dones de fer feines* de Lucia Berlin (1977)¹⁵ i *Experiencia y pobreza. Walter Benjamin en Ibiza*, de Vicente Valero.¹⁶

12. *Íbidem*, p. 17.

13. RAIMON, *Personal i transferible*. Barcelona: Editorial Empúries, 2023, p. 35.

14. DOLORS OLLER, *Deu poetes d'ara. Antologia*. Barcelona: Edicions 62, 2a ed. 1998, p. 31.

15. LUCIA BERLIN, *Manual per a dones de fer feines*. Traducció d'Albert Torrecasana. Barcelona: L'Altra Editorial, 2015.

16. VICENTE VALERO, *Experiencia y pobreza. Walter Benjamin en Ibiza*. Cáceres: Periférica, 2017.

Bibliografia

- BERLIN, Lucía (2015) *Manual per a dones de fer feines*. Traducció d'Albert Torrecasana. Barcelona: L'altra editorial.
- MARÍ, Isidor i RIBAS HEREVA, Pep (2017) *Pep Xico Bet (1876-1937). Vida i Cançons*. Eivissa: Editorial Mediterrània-Eivissa.
- MORENO GARRIDO, Ana (2023) «Cien años de turismo, y alguno más», *Revista de Occidente* (Madrid-Fundación José Ortega y Gasset-Gregorio Marañón), núm. 508, p. 9-18.
- OLLER, Dolors (1998) *Deu poetes d'ara. Antologia*. Barcelona: Edicions 62 (2a ed.).
- PASOLINI, Pier Paolo (2020) *La religion de mon temps*. Edició bilingüe traduïda al francès per René de Ceccatty. Paris: Rivages Poche.
- RAIMON (2023) *Personal i transferible*. Barcelona: Editorial Empúries.
- RANCIÈRE, Jacques (2017) *En quel temps vivons-nous? Conversation avec Eric Hazan*. Paris: La Fabrique Éditions.
- TIÓ i PUNTÍ, Pere (2022) *Pobresa. Poemes de Jacint Verdaguer*. Folgueroles: Verdaguer Edicions.
- VALERO, Vicente (2017) *Experiencia y pobreza. Walter Benjamin en Ibiza*. Cáceres: Periférica.
- VALLÈS, Jules (2015) *L'Enfant*. Paris: Folio Classique.
- VALLÈS, Jules (2021) *Œuvres, I. 1857-1870*. Edició establerta, presentada i anotada per Roger BELLET. Paris: Bibliothèque de la Pléiade.
- VERDAGUER, Jacint (2006) *Barcelona. Textos per a un llibre*. A cura de Francesc Codina i Valls. Vic: Eumo Editorial/Societat Verdaguer.
- VIDAL FERRANDO, Antoni (2022) *Si entra boira no tendré a on anar*. Barcelona: Proa.